

Taramanov, D.D.
A BIBLIOGRÁFIA ALAPVETŐ TIPUSAIRÓL

A bibliográfiák osztályozása nagy elméleti és gyakorlati jelentőségű kérdés; mindig fontos helyet foglalt el, és ezután is ilyen helyet fog elfoglalni a szovjet bibliográfia időszerű problémái között. Nem csoda hát, hogy hol kisebb, hol nagyobb mértékben a bibliográfiák osztályozására is kiterjedt az a szovjet bibliográfia számos elméleti és gyakorlati kérdéséről folyt vita, melyet a Szovetszkaja Bibliografija szerkesztősége rendezett V.N. Denisz'ev "Obscsaja bibliografija" c. technikumi tankönyvének 3. kiadásáról /Moszkva, 1954./ és az A.D. Éjhengol'c által szerkesztett azonos című könyvtárosi főiskolai tankönyvről.* Ez a vita megmutatta, hogy az egyetértés mellett komoly nézeteltérések is vannak a szóban forgó kérdés bizonyos részleteire nézve, s ezek a nézeteltérések a gyakorlati bibliográfiai munkát is gátolják.

Jelenleg ott tartunk, hogy szinte minden tankönyv, kézikönyv és módszertani kiadvány külön, egymástól lényegesen eltérő módon osztályozza a bibliográfiákat.

A probléma megoldása komoly nehézségekbe ütközik. Elég, ha annyit mondunk, hogy mindeddig alapelemeiről sem jutottak egy véleményre a bibliográfusok. Először is: a bibliográfia-fajták jellemzésére irányuló kísérletekből sokszor hiányzik a történeti szempont. Pedig a bibliográfia fajtái nem holmi állandó és változatlan, egyszer s mindenkorra adott kategóriák. A bibliográfia történetének számos példája tanúsítja, hogy a bibliográfia fajtái a társadalom szociális és kulturális életének változásaival együtt

L. a 299. oldalon lévő lábjegyzetben.

változnak. Különböző országokban és különböző történelmi időszakokban másképpen fejlődik általában a bibliográfia és annak egyes típusai. Az ajánló bibliográfia például egyetlen kapitalista országban sem öltött olyan méreteket, mint nálunk. A szocializmus országaira viszont nem jellemző a reklámcélokra szolgáló bibliográfia, amely jelenleg olyan kiemelkedő szerepet játszik a tőkés országokban. A jelenleg létező bibliográfia-típusok nem mind egyszerre keletkeztek. A teljességre törekvő nemzeti bibliográfiánk például aránylag rövid multra tekinthet vissza, a tudományos tájékoztató bibliográfia pedig egészen friss keletű. *

Mindaz arról tanuskodik, hogy a bibliográfiai művek típusokra osztásánál figyelembe kell vennünk, milyen mértékben felelnek meg ezek a művek az illető történelmi korszak tudományos és kulturális színvonalának, mi váltotta ki jelentkezésüket, milyen a jellegük.

A probléma illetően kezelése egyrészt lehetővé teszi annak megállapítását, hogyan függenek a bibliográfia bizonyos típusai a konkrét történelmi körülményektől, a bibliográfia elméletének helyzetétől és a különböző típusok kialakulásának reális lehetőségeitől, - másrészt pedig lehetővé teszi, hogy valamennyi bibliográfiai munka elemzése alapján kidolgozzuk a jelenleg szükséges bibliográfia-típusok rendszerét. Helyesebb volna megállapítani, hogy

---

* /A "Goszudarsztvennaja bibliografija" kifejezést a szovjet szakirodalom az Össz-szövetségi Könyvkamara és a köztársaságok könyvkamarái által kiadott lajstromozó bibliográfiák jelölésére használja. /A könyvkamarák tevékenységéről legfrissebb és legteljesebb áttekintést nyújt: Szorok let Szovetszkoj goszudarsztvennoj bibliografii. 1920-1960. Moszkva, 1960. 269 p./ Szó szerinti fordítása "állami bibliografia", lényegében megfelel annak a fogalomnak, amit mi n e m z e t i b i b l i o g r á f i á v a l jelölünk.

A "tudományos tájékoztató bibliográfia" /naucsno-informacionnaja bibliografija, vagy szinonimája a naucsno-vszpomogatel'naja bibliografija/ fogalom használata a szovjet szakirodalomban nem határozott. Legtöbb esetben olyan bibliográfiák jelölésére használják, "melyeknek célja, hogy a tudományos dolgozóknak tájékoztatás útján segítséget nyújtson az őket érdeklő irodalomról. De mivel a tájékoztatás és a tudományos dolgozók segítése minden tudományos bibliográfia feladata, külön tudományos tájékoztató bibliográfiáról beszélni felesleges." /Samurin, E.I.: Szlovar' knigovedcseszkih terminov ... Moszkva, 1958. 173 p./ - Ezen a véleményen van M.A. Brikszman is, akivel B.A. Szmirnova vitázik. /A vitacikknek az ajánló bibliográfiával kapcsolatos részét a 311-320. oldalakon közöljük.

melyik történelmi korszakra milyen bibliográfiatípusok voltak jellemzők. Így a bibliográfia története nem szorítkozna a bibliográfiai időrendi felsorolására, hanem ténylegesen elemezhetné a konkrét bibliográfiatípusok bizonyos történelmi időszakban való megjelenésének okait és törvényszerűségeit, e típusok elméletét és módszertanát. A k o n k r é t t ö r t é n e t i s z e m l é l e t tehát az első igen fontos feltétele annak, hogy helyesen oldjuk meg a bibliográfia osztályozásának problémáját.

A kérdés pozitív megoldásának másik igen fontos feltétele abban áll, hogy egységesen meg tudjunk állapodni egy valóban alkalmas kritériumban, amely a bibliográfiai művek osztályozásának alapja lehet. Ebben a kérdésben azonban megoszlanak a vélemények. Egyesek szerint azt kell a felosztás alapjául venni, hogy melyik bibliográfia milyen mértékben teljes, mások szerint azt, hogy milyen módszerekkel jellemzi a sajtótermékeket, ismét mások szerint azt, hogy mi a célkitűzése, és az olvasók mely rétegének szól.

Elég széles körben elterjedt az a felfogás, hogy a bibliográfia bizonyos funkciói alapján kell típusokra osztani a bibliográfiai műveket. Ebből kiindulva nálunk önálló tipusként kezelik a t á j é k o z t a t ó bibliográfiát. De hát a tájékoztatás funkciója a bibliográfiáknak csak egy bizonyos csoportját jellemzi? Tudvalevőleg kivétel nélkül minden bibliográfiai munka ellátja ezt a funkciót, hiszen egyesek a legújabb sajtótermékekről, mások a tervbe vett kiadványokról, ismét mások a bizonyos ismeretágra vagy témára vonatkozó, különböző időkben kiadott sajtótermékekről tájékoztatják az olvasókat. Tehát ilyen fogalmi jegyet, amely kivétel nélkül minden bibliográfiára vonatkozik, nem vehetünk alapul a bibliográfiai művek típusok szerinti csoportosításához.

Kellő indok nélkül tekintik önálló típusnak az ugynevezett k r i t i k a i bibliográfiát is; itt a bibliográfia egy másik funkciójából, a sajtótermékek értékeléséből indulnak ki. Mint tudjuk, a bibliográfiai feldolgozásra kerülő anyag kritikai kezelése nem csupán bizonyos bibliográfiai művek sajátos vonása, hanem igen fontos elve az egész szovjet bibliográfiának. A bibliográfiába felvett anyag válogatásában, rendszerezésében és annotálásában egyaránt érvényesül ez az elv. Igaz, mindig a bibliográfiai munka konkrét rendeltetésétől függ, hogy milyen foku ez a kritikai ér-

tékelés. Szerepe van az értékelésnek a lajstromozó és a tudományos tájékoztató bibliográfiai kiadványokban is, hiszen az anyag válogatásában és rendszerezésében tudományunk és kulturánk követelményeiből indulnak ki. Az ajánló bibliográfiák határozott kritikai szempontból végzik az anyag rendszerezését is, annotálását is. Az anyag értékelésének fokát és formáját itt egyformán befolyásolja az, hogy milyen célokat szolgál a bibliográfia, és milyen olvasóknak szól.

A leghatározottabban vissza kell utasítanunk azokat a kísérleteket, amelyek ki akarják terjeszteni a bibliográfiára a tudományos és az irodalmi kritika funkcióit. A bibliográfusnak az a dolga, hogy tájékoztassa az olvasókat a sajtótermékekről, és segítséget adjon nekik a szükséges anyag kiválasztásához; emellett nem szabad azt is követelni tőle, hogy aktívan beavatkozzék a tudományba, értékelje annak eredményeit, rámutasson, hogy bizonyos problémákat helyesen vagy helytelenül dolgoztak-e ki és világítottak meg, és egyúttal valami újat is mondjon a tudományban, amint ezt a tudományos kritika tenni szokta. Természetes, hogy nem lehet ilyen feladatot háritani a kritikai bibliográfiára sem, még ha lehetségesnek is tartjuk ilyen amorf kategória önálló létét.

Térjünk vissza a felvetett kérdésre: milyen alapvető kritériumból kiindulva kell típusok szerint csoportosítanunk a bibliográfiai műveket? Csatlakoznunk kell azoknak a bibliográfusoknak a véleményéhez, akik a bibliográfia célkitűzését tekintik ilyen fogalmi jegynek. Egyes bibliográfiai művek azt a célt szolgálják, hogy közkinccsé tegyék a tudomány eredményeit a tömegek között, segítsenek nekik ezeknek az eredményeknek az elsajátításában, tehát segítsek elő az olvasóknak a szó legtágabb értelmében vett önképzését, politikai és kulturális látókörük kiszélesedését, szakmai, foglalkozási igényeik kielégítését; más bibliográfiák a tudományos dolgozókat szolgálják, segítséget adnak nekik az új problémák kidolgozásához, ezzel elősegítik a tudomány és a kultúra fejlődését. Ez az ajánló bibliográfia és a tudományos munkát

Meghatározott célkitűzése van a lajstromozó bibliográfiának is, amelynek önálló típus-volta ma már nem vitás. Az azonban mai napig sem dőlt el, hogy milyen műveket is kell ebbe a kategóriába sorolni.

Az 1957-ben megjelent Obscsaja bibliografija c. tankönyv tuiságosan tágan értelmezi a lajstromozó bibliográfia fogalmát: "A lajstromozó bibliográfia nem valami abszolút egynemű kategória: különböző válfajokat különböztethetünk meg keretei között, amelyek olykor annyira távol állanak egymástól, hogy első pillantásra a bibliográfia egészen különböző területeinek látszanak" /24.p./. E felfogás szerint a lajstromozó bibliográfiához tartoznak mindazok a különböző bibliográfiai jegyzékek és irodalmi szemlék, amelyek az időszaki kiadványok hasábjain megjelennek, valamint azok a munkák, amelyek a tudomány vagy művészet bizonyos ágának az irodalmát tekintik át. /Megemlítjük, hogy E.I. Rüszkín "A szépirodalmi és irodalomtudományi bibliográfiák összeállításának módszertana" című, évekkel ezelőtt megjelent tankönyvében egészen más szempöngből vizsgálja, a szakbibliográfiához sorolja azokat a bibliográfiai műveket, amelyek egy bizonyos ismeret-ág irodalmát veszik számba./

Ha azonban figyelmesen átnézzük az időszaki kiadványok hasábjain megjelenő bibliográfiai munkákat, meggyöződhetünk arról, hogy többségüktől távol áll a sajtótermékek bármiféle lajstromozása, regisztrálása. Azok a tájékoztató jegyzékek és irodalmi szemlék, amelyek a folyóiratokban "Beszélgetés könyvekről", "Könyvespolc", "Uj könyvek", "Kiadóvállalataink hirei", "X. tudományág uj irodalma" és ehhez hasonló címek alatt megjelennek, főleg a lakosság széles ré-

---

* Szerző "bibliografija v pomoscs' naucsnoj rabote" meghatározást használja; lábjegyzetben jelzi, hogy "a kifejezés nem eléggé pontos, általánosságban azonban kifejezi ennek a bibliográfia-típusnak a rendeltetését." - A továbbiakban mi "szakbibliográfiának" fordítjuk, mert úgy véljük, ez a magyar kifejezés fedi leginkább a fogalmat. Megjegyezzük azonban, hogy a szovjet terminológiában - mint a bevezetőben is láthattuk - a szakbibliográfiára két kifejezés is van. /szpecial'naja b. és otraszlevaja b./

** Rüszkín, E.: Metodika szosztavlenija bibliograficeszkih ukazatelej hudozsesztvennoj literaturü i literaturovedenija. Moszkva, 1955. 128 p.

tegeinek szólnak, és főként a legjobb könyveket ajánlják. Ami viszont a különböző tudományágakra vonatkozó kurrens bibliográfiákat illeti, amelyeket általános és szakkönyvtáraink adnak ki, ezek gyakran jóval szélesebb körben veszik számba a sajtótermékeket, mint a könyvkamarák nemzeti bibliográfiái.

Itt van például a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Központi Társadalomtudományi Könyvtára által kiadott számos kurrens bibliográfia, amely a közgazdaság, filozófia, történelem és irodalomtudomány eredményeiről és a kutatómunkáról ad képet. E bibliográfiák a h a z a i társadalmi és politikai irodalom mellett tudvalevőleg meglehetősen teljességgel felölelik a tudományos szempontból jelentős k ü l f ö l d i irodalmat is. Az anyag számbavételének teljességére tekintettel talán a lajstromozó bibliográfiához kellene sorolnunk ezeket a bibliográfiákat? Az említett tankönyv így határozza meg a lajstromozó jellegű kiadványok rendeltetését: "A lajstromozó bibliográfia feladatai a nyilvántartásra és tájékoztatásra szorítkoznak" /26.p./, "olyan munkák ezek, amelyekben - kisebb-nagyobb mértékben - az anyag mennél teljesebb számbavételére való törekvés nyilvánul meg" /24.p./, vagy: ezeket a kiadványokat "a különösen széleskörű számbavétel és a leírás nagy fokú teljessége" jellemzi /u.o./.

Mint látjuk, a tankönyv szerzőinek véleménye szerint a lajstromozó bibliográfia legfontosabb fogalmi jegyei az anyag széleskörű számbavétele és a leírás teljessége. Ezeket a megállapításokat azonban egyformán alkalmazhatjuk a nemzeti bibliográfia orgánumaira és más kiadványokra, például a Központi Társadalomtudományi Könyvtár fent említett bibliográfiáira is. Nyilvánvaló pedig, hogy ezeknek a kiadványoknak nem ugyanaz a rendeltetésük. Nem sorolhatjuk a lajstromozó bibliográfia körébe azokat a kiadványokat sem, amelyek az egy-egy könyvtárba beérkező sajtótermékeket regisztrálják nagy teljességgel, bár ezekre is alkalmazhatjuk a "lajstromozás" szót. A tudományos munkát és az önképzést támogató bibliográfiai művek jellegét nem határozza meg döntően a "lajstromozás", a "regisztrálás" funkciója.

Véleményünk szerint a nemzeti bibliográfiát célszerű önálló típusnak tekinteni. Erre teljes mértékben alkalmazhatjuk a "lajstromozás", a "regisztrálás" szavakat, mivel ez átfogó képet ad a

szovjet tudomány és kultúra fejlődéséről. A bibliográfiának ehhez a típusához kell sorolnunk a nemzeti bibliográfia kurrens orgánumain kívül az olyan munkákat is, amelyek a szovjet nemzeti bibliográfiában különböző okokból keletkezett hézagok pótlására vannak hivatva, s ugyanilyen nyilvántartási funkciókat tölthetnek be. Ezek lehetnek általános jellegűek, vagy vonatkozhatnak csupán egy bizonyos ismeretágra. Ehhez a típushoz kell sorolnunk a sajtótermékek egy bizonyos fajtáját régisztráló műveket is, például: "Az Ukrán SZSZK időszaki kiadványai, 1918-1950. Folyóiratok" c. kiadványt, valamint az általános jellegű kumulatív bibliográfiákat, amilyen például a "Ezsgodnik knigi SzSzsZR" c. összefoglalókat.

Miután így leszűkítettük a lajstromozó bibliográfiához sorolható munkák körét, [a nemzeti bibliográfia kurrens és retrospektív ágazataira. Szerk.] pontosabban meghatározhatjuk ennek a típusnak a sajátos funkcióit is. Azonban sem a tájékoztatási funkciók, sem az anyag széleskörű számbavétele és leírásának nagy fokú teljessége nem ad még világos képet a nemzeti bibliográfia tulajdonképpeni rendeltetéséről. Rendeltetése ugyanis lényegében az, hogy kielégítse a nyomtatott betű, a könyv használatával kapcsolatos sokféle igényt, amely a s z o v j e t társadalom tagjainak változatos tudományos és gyakorlati tevékenysége során felmerül. Más szavakkal: a szovjet nép sokrétű tevékenységét tükröző, különböző típusú sajtótermékek nyilvántartása arra van hivatva, hogy általános képet adjon a tudomány, technika és kultúra helyzetéről államunkban, fejlődésének különböző szakaszain.

Napjainkban már meglehetősen nagy a szakbibliográfiák száma, amelyek egyre nyomatékosabban igénylik, hogy önálló helyet jelöljünk ki számukra a szovjet bibliográfia alapvető típusai között. Számos alapos érv szól amellett, hogy önálló típusnak tekintsük a tudományos tájékoztató bibliográfiát.* Hogy szükség van tudományos tájékoztató bibliográfiára, azt senki se vonhatja kétségbe, ha a tudomány mai követelményeire gondol; a tudomány fejlődéséhez szükség van rá, hogy állandóan és bőségesen tájékoztassuk dolgozóit minden jelentős eredményről, amelyet a különböző ismeretágak területén akár nálunk, akár külföldön elértek. Épp ezért jöttek létre az Össz-szövetségi Tudományos és Műszaki Tájékoztatási Intézet re-

* V.ö. a 302. oldalon lévő lábjegyzettel.

feráló folyóirat-sorozatai, ezért indult meg különböző tájékoztató bibliográfiai értesítők és más hasonló munkák kiadása.

A tudományos tájékoztató bibliográfiára vonatkozólag más felfogással is találkozhatunk, mégpedig azzal, hogy ezt a lajstromozó bibliográfiához kell sorolni. Ezzel a felfogással nem érthetünk egyet. A tudományos tájékoztató bibliográfiának az az első jellemző sajátossága, hogy az olvasók meghatározott rétegének – főként a tudományos dolgozóknak, szakembereknek – szól, s a különböző ismeretágakra vagy egyes problémákra vonatkozó műveket foglalja magában. A tudományos tájékoztató jellegű bibliográfiai művek másik jellemző sajátossága abban áll, hogy a Szovjetunióban megjelent művek mellett más országok irodalmát is feltüntetik. Ez a fajta bibliográfia tehát, a nemzeti bibliográfiától eltérően, "nem ismeri el" az államhatárokat, átlép rajtuk. Ebből a szempontból a tudományos tájékoztató bibliográfiák sok esetben teljesebb képet adnak bizonyos ismeretágak irodalmáról, mint a nemzeti bibliográfia. Több jogunk van tehát arra, hogy a tudományos tájékoztató bibliográfiát a szakbibliográfia egyik válfajának tekintsük.

Ne gondoljuk azonban, hogy a tudományos dolgozóknak és szakembereknek csak olyan bibliográfiákra van szükségük, amelyek bizonyos ismeretág legújabb irodalmáról tájékoztatják őket. A kurrens kiadványok mellett olyan munkákra is szükségük van, amelyek a megjelenés idejétől és helyétől függetlenül veszik számba a különböző problémákra és ismeretágakra vonatkozó sajtótermékeket.

A tudományos munka megkönnyítéséhez olyan bibliográfiákra is szükség van, amelyek a tudomány különböző területein felmerülő új problémák irodalmát veszik számba. Az ugynevezett perspektivikus bibliográfiákra gondolunk. Ezek közé tartoznak a kiadók tématervei. Igaz, hogy ezek célkitűzése nem mindig egyforma. Vannak közöttük kifejezetten ajánló jellegű munkák, például: "Mit olvassunk a dialektikus és történelmi materializmusról". Ami az évi tématerveket illeti, a különböző tudományterületek szakemberei megtalálják bennük a szükséges tájékoztatást a tervbe vett kiadványokról.

A szakbibliográfiának mint a szovjet bibliográfia önálló típusának tehát az a feladata, hogy operatív tájékoztatást adjon a különböző ismeretágakra vonatkozó, újonnan kiadott sajtótermékekről, számba vegye a különböző időben kiadott, de bizonyos probléma

kutatásához vagy egy egész ismeretág kidolgozásához szükséges irodalmat, regisztrálja a kéziratokat és levéltári dokumentumokat, valamint a lehető legteljesebb tájékoztatást nyujtsa a kiadásra előkészített könyvekről. A szakbibliográfiának tehát teljesen határozott célkitűzése van, épp ezért minden okunk megvan rá, hogy önálló típusnak tekintsük, és az őt megillető helyre juttassuk a szovjet bibliográfia rendszerében.

Az ajánló bibliográfiától sem lehet elvitatni, hogy önálló típust jelent. Az országunk bibliográfiai kiadványainak rendszerében elfoglalt helye és pedagógiai céljai már elég pontosan meg vannak határozva. Csak annyit kell megjegyeznünk, hogy az ajánló bibliográfiák, amelyek az önképzés támogatására szolgálnak, a szakbibliográfiáktól eltérően igen nagy mértékben differenciálódnak az olvasók különböző csoportjai szerint. Az ajánló jellegű bibliográfiák összeállításánál célszerű figyelembe venni azoknak az olvasóknak az általános műveltségét, politikai, szakmai, termelési tájékozottságát, akikhez a kiadvány szól - a tudományos munka segítségére szolgáló szakbibliográfiában viszont ilyen differenciálásnak természetesen semmi értelme sem volna. A szakbibliográfia a szakembereknek szól. Az anyag kiválasztását, teljességét, a válogatás időrendi és témaköri határait ebben az esetben a tudománynak, az adott ismeretágnak vagy problémának a feladatai, körülményei határozzák meg.

Ami viszont az új kiadványokról tájékoztatást nyújtó ajánló bibliográfiákat illeti, ezek nem mindig ugyanannak az olvasórétegnek szólnak. Vannak közöttük olyan kiadványok is, amelyek nem is az olvasók egy bizonyos csoportjának, hanem a lakosság különböző rétegeinek az érdeklődését tartják szem előtt. Ilyenek az időszakos kiadványokban közölt bibliográfiai jegyzékek és irodalmi szemlék, az egyes kiadványokkal foglalkozó, annotációval ellátott közlemények, valamint a Novüe Knigi /Új könyvek/ típusú bibliográfiai értesítők. Az új irodalomról szóló ilyen jegyzékek, szemlék néha az olvasók valamilyen konkrét csoportjához szólnak, például: "Új könyvek jegyzéke lakatosok számára".

Az ajánló bibliográfia mint önálló típus tehát kétféle munkát foglal magában: azokat az igen sokféle formájú bibliográfiákat, amelyek egy bizonyos ismeretágra vagy témára vonatkozó sajtótermékeket ajánlanak /függetlenül megjelenésük idejétől/, és meghatáro-

zott olvasókhöz szólnak - valamint olyan műveket, amelyek a lakosság különböző rétegeit tájékoztatják a legújabb és legjobb kiadványokról /ez az ajánló jellegű tájékoztató bibliográfia/.

A szovjet bibliográfiának három alapvető típusra - lajstromozó jellegű nemzeti bibliográfiára, szakbibliográfiára és ajánló bibliográfiára - való felosztása véleményünk szerint teljes mértékben megfelel a szovjet tudomány jelenlegi feladatainak, a kommunizmus gyakorlati építésének és népünk művelődési igényeinek. Mindegyik típusnak megvan a maga határozott rendeltetése, megvannak a maga konkrét feladatai. A szovjet bibliográfiának e típusokra való felosztása azt is lehetővé teszi, hogy meghatározzuk a különböző bibliográfiai munkák helyét a szovjet bibliográfiai kiadványok rendszerében.

Eredeti cím: Ob osznovnüh vidah bibliografii.
Megjelent: Szovetszkaja Bibliografija. 1960. 5/63/ no. 30-36.p.
OSzK ford.sz.: 2489.